

Национален археологически институт с музей

Българската академия на науките

Светослав Витков Йорданов

редовен докторант към Секция „Нумизматика и епиграфика“

**Късноелинистически владетелски монетосечения в
древна Тракия (II в. пр. Хр – I в. сл. Хр.)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Научен ръководител:

Доц. д-р Боряна Русева

Рецензенти:

проф. д-р Иван Тодоров

доц. дин Иля Прокопов

София 2017 г.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на разширено заседание на Секция за нумизматика и епиграфика при НАИМ-БАН и хабилитирани външни специалисти на 12.09.2017 г.

Дисертацията се състои от следните части - увод, глави териториален обхват и владетелски монетосечения, монетен каталог, заключение, цитирана литература, индекс на имената и приложение. Обем на текстовата част 238 страници, а на каталога 396 страници. В каталожната част са включени 1384 екземпляра, които са подредени хронологически - по типове и номинали, с детайлно описание към всяка монета и точни метрологични данни. В приложението са включени три карти и две стеми.

Екземпляр от дисертацията е депозиран в Библиотеката на НАИМ при БАН, ул. „Г. С. Раковски“ № 149.

Защитата ще се състои на от ч. в Заседателната зала на НАИМ при БАН, гр. София, пл. :Атанас Буров“ № 1 (срещу Президентството), пред научно жури в състав:

доц. д-р Боряна Русева

доц. д-р Анелия Божкова

проф. д.и.н. Калин Порожанов

проф. д-р Иван Тодоров

доц. д.и.н. Иля Прокопов

Резервни членове на научното жури:

доц. д-р Методи Манов

доц. д-р Владимир Пенчев

1. Увод

Предмет на дисертацията е запознаване, изследване и систематизиране на научната информация от исторически, епиграфски, нумизматичен и археологически характер за владетелите на Тракия през късноелинистическата епоха. Събрани са всички известни ми литературни извори и епиграфски паметници – известни и новооткрити; обработен е нумизматичен материал от най-големите музейни фондове в страната – единични и колективни находки; ползвана е информация от малкото публикувани археологически проучвания на обекти от периода.

Основните цели, преследвани в дисертацията, са следните:

1. Да се подложат на проверка и съпоставка литературни извори и епиграфски данни като първостепенни източници на знанията ни за епохата, за събитията и владетелите, и съответният нумизматичен материал - владетелските монетосечения на тракийските царе.
2. Да се проучат всички колективни монетни находки, съхранявани в български музеи.
3. Да се изяснят и ясно разграничат монетните типове и номиналите на монетите на тракийските царе от изследвания период - II в. пр.Хр. – I в. сл.Хр.
4. Да се създаде каталожна част, в която да се съберат монетите - обект на изследването.

За реализиране на поставените цели са формулирани няколко основни задачи със следната последователност.

Първата задача е разработване на структура на дисертационното изследване, която да обхване в дълбочина и цялост проблемите, формулирани в отделни точки.

Втората задача е изграждането на система от критерии и показатели, чрез които да се изясняват проблемите и характеристиките на обекта.

Третата задача е избор на методика на изследването, чрез която да се постигнат оптимални резултати при реализирането на целите.

Четвъртата задача е формулиране на конкретни изводи от нумизматично естество.

Избрана и използвана е методика, която свързва информацията от различни научни направления – историопис, епиграфика, нумизматика, археология, като акцентът пада върху нумизматичния анализ и коментар. Този метод позволява взаимното сравняване, допълване и/или корекция на днешните ни знания за събитията, владетелите и техните монетосечения в Тракия през периода 2 век преди – 1 век след Хр.

2. Териториален обхват

Методиката на работа намери пряко отражение в структурата на настоящата работа - в главата *Териториален обхват*, с помощта на изворовите данни (Strabon VII, frg. 33; Pomp. Melae II, 15-29; Plin. Nat Hist. 4.19) и вече изказаните научни виждания, в които изследователите добре са проучили и изяснили въпроса, са очертани границите на древна Тракия. В главата се обръща внимание основно на географската страна а не на историческите връзки, политическите или икономически контакти.

3. Владетелски монетосечения

В главата, на всеки от разглежданите владетели е посветена отделна подглава. Тя е съставена от съответната историческа справка, литературни извори, епиграфски паметници, представени в оригинал и превод, нумизматична част, която включва както библиографски данни за единичните и колективни монетни находки, така и описание на отделните монети от български и чужди колекции по типове, номинали, контрамарки, археологически свидетелства (когато съществуват такива за съответните нумизматични паметници).

Сърцевината на дисертационния труд формираща тази глава, има гъвкава вътрешна структура с няколко задължителни подглави – историческа справка, литературни извори, епиграфски паметници, нумизматична част, в която има библиографски данни за единичните и колективни монетни находки, описание на монетите по типове, номинали, контрамарки, археологически свидетелства (при съществуващи такива). Когато за монетосеченето на отделните владетели има възможност е направен детайлен анализ на номиналите, на монетните печати и номерацията им и на колективните монетни находки. При съществуването на данни и на публикации касаещи владетелското родословието, детайлно е обърнато внимание и е разгледан и този аспект от проблематиката на историческите данни.

От проучените данни и публикации се установява поредността и е направен избор на номерацията на владетелите с името Котис. Направен е и обзор на по-ранните тракийски царе с това име.

3.1. Котис III

Първият владетел включен в изследването е Котис III, синът на Севт IV, управлявал от ок. 183 или от 171 г. пр.Хр. до ок. 167/6 г. пр.Хр. Представени са събраните мнения на различни автори и техните мнения за историческите събития във връзка и по време на управлението на този владетел.

Събрани са всички литературни извори, отнасящи се до този владетел – различни глави от произведенията на Тит Ливий XLII, 29. 12; 51. 10; 67. 1-5; XLIV, 42.2 и Полибий 27.12.

Включен е епиграфския паметник, открит до село Севри Хисар – препис на декрет от Абдера (Sylloge³ 656).

Липсата на сигурни данни понастоящем, и анализираниите нумизматични публикации и данни, не позволяват категорично свързване с този цар Котис на бронзови или други монети. Емисиите доскоро свързвани с владетеля, бяха датирани през последните години и свързани с тракийски владетел със същото име, но от началото на I в. пр.Хр.

3.2. Диегилис

Следващият владетел, е управлявал от ок. ~150~140 г. пр.Хр. Представени са историческите данни за него, като са издирени и включени всички литературните извори, в които е писано от античните автори: Апиан (Syr. 7.43), (Mith. 1.6), Диодор XXXIII.14,15 и Страбон XIII. 4, 2 и свидетелстват за тракийския цар. Диегилис завладява Лизимахия, която се намира в подчинение на Атал II, и я задържа до около 141 г. пр.Хр. Начинанието на Диегилис съвпада с въстанието на Андриск в Македония, който, идвайки в Тракия, бил увенчан с царска диадема в района на Бизантион от тракийските владетели Терес и Барсабас, а вероятно и от Диегилис. Жестокият Диегилис е свален от престола от своите поданици.

Не са известни епиграфски паметници, свързани с него. Не бяха открити монети с името и лика на Диегилис.

3.3. Зибелмий / Дидзадзелмис

Диегилис е наследен от Зибелмий (както е познат от литературните извори) или Дидзадзелмис (според надписите по монетите), управлявал кратко ~140~133 г. пр.Хр. За него пишат Диодор (XXXIV-XXXV frg. 12) и Валерий Максим (IX 1,4) а епиграфски паметници не са ни известни. Установи се, че монетите, които могат да се свържат с владетеля, са много редки, сечени от бронз, само от един тип.

3.4. Мостис

Днес проучвателите поставят управлението на Мостис в различни хронологически периоди, започващи в 139 г. пр.Хр. и завършващи с 87/6 г.

пр.Хр. В настоящето изследване е възприета датировка на управлението му най-вероятно между ~ 133 до ок. 95 г. пр.Хр. Тя се базира на една от възможните хипотези, подкрепена с анализа на монетите от Синеморската монетна находка. За него са издирени множество публикации и детайлно са представени различните мнения, свързани с личността, времето на управление и племенния произход.

По въпроса свързан с племенната принадлежност на Мостис се застъпват две мнения – първото е, че по произход Мостис е от кените. Основен аргумент са сведенията в изворите за предходните владетели, управлявали югоизточните балкански земи през II в. пр.Хр., чийто наследник също е излъчен от това племе. Другата гледна точка е за астейски (одриски) произход на Мостис, защото през 101/100 г. пр.Хр. римският управител на провинция Македония - Тит Дидий, завзема района на Тракийски Херсонес и няма как кените да имат голям военен и политически потенциал. На този етап няма категорични свидетелства, които категорично да затвърждават една от двете хипотези.

Известни са два сигурни епиграфски паметника – от Бизанте и от Текирдаг и един – от Аполония, несигурно свързан с Мостис. Не бяха открити литературни свидетелства за владетеля.

Направен е обширен преглед на нумизматичните публикации, посветени на монетосеченията му. Монети на Мостис са известни още от трудовете на пионерите в нумизматичната наука. Еразмус Фрьолих публикува през 1753 г. първата монета на Мостис. Тя е включена през 1762 г. от Джоузеф Пелран в обнародвания същата година в Париж „Каталог на царските монети“. За Фрьолих и Пелран владенията на Мостис са в Епир. Първата тетрадрахма (от 38 година) е притежание на сър Робърт Айнсли и като част от колекцията му е публикувана от Доменико Сестини през 1790 г. Сестини, позовавайки се на изворите, поставя владенията на Мостис на точното им място – в Тракия. Натрупаните знания позволяват на Йозеф Екел да издаде между 1792 и 1798 г. най-известното нумизматично изследване - „*Doctrina numorum veterum*“. В него Екел описва монетите на Мостис в частта за Епир, като отбелязва и двете мнения. През 1807 г. Теодор Мионе публикува няколко бронзови монети и същата тетрадрахма. На следващата 1808 година, Енио Висконти издава том II на „Описанията на бележитите мъже от Гърция и Рим“. В него той пише за Мостис, който като цар на Тракия контролира земи в европейска Турция, които граничат с Македония, и представя тетрадрахмата на Мостис от колекцията на сър. Р. Айнсли. Половин век по-късно французинът Шабуие публикува втора тетрадрахма на Мостис. През 1866 година той публикува тетрадрахма, отсечена в 22 година, и прави пълен преглед на публикациите, в които е писано за Мостис, давайки различните мнения за неговия произход и владения. За пръв път статия, посветена само на Мостис, е публикувана през 1876 г. от Пърси Гарднър. В нея той предполага, че царуването на Мостис е затворено между 274 и 258 г. пр.Хр., бидейки убеден, че Мостис е управлявал Тракия, и по-точно Източна Тракия, а не Епир. Следващата година Пърси Гарднър и Бъркли

Винсън Хед издават „Каталог на гръцките монети в Британския музей“, в който отново намират място монети на Мостис – публикуваната вече тетрадрахма от 38-ма година, както и една бронзова монета на владетеля. През 1887 г. Хед публикува първото издание на „*Historia Numorum*“, включващо три тетрадрахми на Мостис от години ПГ (13), КВ (22) и ЛН (38), както и една бронзова монета. Монетата от година 13-та е първата известна от тази година, вероятно публикувана от Юлиус Фридендър в книга, която не успях да намеря. Хед използва публикация от 1888 г. под съставителството на Залет. През 1911 г. Бъркли Хед издава за втори път *Historia numorum* и дава информация за повече монети на Мостис – както за тетрадрахма от година АВ (32), така и за бронзови монети от различни типове.

В България за Мостис пръв пише Вацлав Добруски, който описва известните до 1897 г. екземпляри. В първите десетилетия на ХХ в. Никола Мушмов изследва и активно попълва фондовете на Археологическия музей, като през 1912 г. публикува „Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе“, където са описани три сребърни монети – тетрадрахмите от години ПГ (№ 5764), КВ (№ 5766) и ЛН (№ 5765), както и четири бронзови монети на Мостис. През 1925 г. Мушмов издава „Монетите на тракийските царе“, където са обнародвани три тетрадрахми от години ПГ (№ 163), ЛЕ (№ 162) и ЛН (№ 164), както и единадесет бронзови монети на владетеля (№ 165 – 175).

През 1936 г. Жан Баблон обнародва тетрадрахмата на Мостис от година 22-ра, съхранявана в Париж.

В България Тодор Герасимов в две статии – през 1971 и 1974 г., обявява за фалшификати тетрадрахмите на Мостис. На противоположното мнение е Адолф Роголски, който публикува през 1971 г. мнението си относно автентичността на тези монети и предлага датировка на управлението на Мостис от края на II в. до началото на I в. пр.Хр. Роголски събира за първи път в една статия всичките девет известни дотогава тетрадрахми на Мостис, а през 1983 г. публикува и десетата известна сребърна монета на владетеля. Между двете статии на Роголски, през 1976 г., излиза монографията на Й. Юркова, посветена на монетосеченията на траките. В нея Юркова приема автентичността на монетите и датира управлението на Мостис между 125 и 86 г. пр.Хр.

Колекционерът Роголски умира през 1983 г., а гипсовите отливки от монетите на Мостис попадат у Боян Плакидов. Той издава през 1988 г. статия, посветена на Мостидовото сребро. В нея Плакидов променя подредбата по години, но внася нови източници на информация – епиграфски данни и историческа част.

Белгийският нумизмат Франсоа дьо Калатай издава през 1991 г. статия, посветена на Мостис. В нея той прави първата номерация на монетните печати, а разсъжденията му разкриват нов подход в анализа и съпоставката на данните от различните източници. На следващата година в България излиза обзорната книга на Йорданка Юркова, посветена на тракийските монетосечения. В частта

за Мостис са събрани и анализирани всички налични изворови, епиграфски и нумизматични данни.

През 1997 г. Франсоа дьо Калатай издава голямото си изследване, посветено на Митридатовите войни. В частта, отделена за Мостис, описаните тетрадрахми са вече 12, като дьо Калатай продължава създадената номерация на монетните печати, включвайки и новооткрити монети. В разделната 2000г. Иван Карайотов публикува статия, в която разглежда и проблемите свързани с Мостис. Същата година М. Манов публикува два нови непознати типа бронзови монети на Мостис. На проблемите, свързани с Мостис, е посветена статията на Атанас Койчев и Васил Мутафов, в която управлението на царя е поставено през 128 - 87 г. пр.Хр. и се предполага възможността Мостис да е бил син на Прусий II и дъщерята на Диегилис. През 2003 г. Койчев публикува самостоятелна статия, посветена на типологията на бронзовото монетосечене на Мостис. За целта авторът ползва данни от вече известни екземпляри, от публикувани в аукционни каталози, както и от непубликувани източници, като свързва с Мостис седем типа бронзови монети. В описания като тип III и разделен от Койчев в два номинала, монетите са от различни типове. Някои от последните, описани от Койчев типове, са известни само с по един екземпляр. В статия публикувана през 2017 г., А. Койчев прави обстоен преглед на тракийските монети откритите в района на Южното Черноморие и съхранявани в музей и в частни колекции, сред които има и екземпляри на Мостис.

Към монетите на Мостис отношение има и колекционерът Ставри Топалов, чийто принос са публикациите на нови монетни типове на владетеля. Така през 2004 г. той публикува нов тип бронзова монета, а няколко години по-късно издава и книга, в която отделна глава е посветена на владетеля.

На монетосеченето на Мостис е посветена и статията на Евгени Паунов, публикувана през 2014 г., в която са събрани 19 тетрадрахми – екземпляри, съхранявани в различни музеи, такива, открити от автора в каталозите на аукционни къщи, както и един екземпляр от Синеморското съкровище, публикуван в предварителното съобщение за находката през 2013 г. Паунов продължава номерацията на монетните печати, започната от дьо Калатай, и предлага нова датировка за царуването на Мостис – през периода от 139/8 до 101/0 г. пр.Хр.

През 2012 г. при редовни археологически проучвания в Синеморец е открито единственото монетно съкровище, съдържащо и тетрадрахми на Мостис. До откриването му известните сребърни монети бяха 19, а находката от Синеморец съдържа нови 36 екземпляра. Пълната публикация е обнародвана през 2016 г.

Последно темата е коментирана от И. Лозанов, който в своя дисертационен труд поставя управлението на Мостис в абсолютни рамки от 126/5 г. до ок. 89/8 г. пр.Хр.

При анализа на публикуваните изследвания и на известните екземпляри се установи, че владетелят е сякъл монети от бронз и сребро. Бронзовите монети формират шест типа:

I тип - **Λ**: Глави на Зевс и Хера, в профили един до друг, надясно. **Ο**: Орел стъпил на светкавица, наляво, хоризонтални надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΟΣΤΙΔΟΣ, разположени над и под орела. В дясното поле монограм.

Среща се в два варианта – с и без монограм от един номинал.)

II тип - **Λ**: Глава на Аполон с лавров венец, надясно. **Ο**: Кон в спокоен ход, наляво. Хоризонтални надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΟΣΤΙΔΟΣ, разположени над и под орела. В дясното поле монограм.

Сечен в два номинала – голям, със средно тегло 4.24 гр., който има два варианта със и без монограм.

III тип – **Λ**: Глава на Зевс с лавров венец, надясно. **Ο**: Лък в калъф. Надписи вертикални – отдясно ΒΑΣΙΛΕΩΣ ↓, отляво ΜΟΣΤΙΔΟΣ ↓. Монограм върху горита.

Известни са в един номинал.

IV тип - **Λ**: Мъжка глава, с шлем и грива, малка козирка и закачени на шарнир набузници, надясно. **Ο**: Ризница с къси ръкави. Надписи хоризонтални – отгоре ΒΑΣΙΛΕΩΣ, отдолу ΜΟΣΤΙΔΟΣ. В дясно поле монограм.

Сечен в два номинала – голям със средно тегло 3.67 гр. и малък със средно тегло под 1 гр.

V тип - **Λ**: Глава на Аполон, надясно. **Ο**: Кадуцей вертикално. Надписи вертикални – вляво ΒΑΣΙΛΕΩΣ ↑, вляво ΜΟΣΤΙΔΟΣ ↑.

Сечен само в едни номинал.

VI тип - **Λ**: Глава с диадема, надясно. **Ο**: Орел с прибрани крила, стъпил на светкавица и хоризонтални надписи: отгоре [Β]ΑΣΙΛ[ΕΩΣ], и под орела [Μ]ΟΣΤΙ[ΔΟΣ].

Рядък тип със средно тегло на два от трите екземпляра 1.37 гр., което вероятно е нормалното тегло за типа.

В таблица 1 са представени и няколко типологии, създадени през последните десетилетия.

Сребърното монетосечене на владетеля е разгледано обстойно и задълбочено. То включва само продукция от тетрадрахми, върху които гръцки нумерални букви в хоризонталните надписи под земната линия, указват годината на отсичане при всички екземпляри. При монети от години 13, 14, 35, 37 и 38, се среща и друг надпис с неясна атрибуция - ΕΠΙ ΣΑΔΑΛΟΥ /ознч.

при по времето на Садала/. Известни са монети отсичани през следните години - П (13), ІА (14), КВ (22), КЕ (25), АВ (32), ЕЛ (35), ЗЛ (37), ЛН (38). Иконографията на Мостидовите тетрадрахми е класическа за елинистическата епоха.

Л: Бюст на Мостис с диадема, надясно.

О: Атина Никефорос, с химатион, седи на трон, наляво. В протегнатата ръка държи Нике, която поставя венец на името на царя. Зад трона, подпрян щит с Горгонейон, на който Атина се опира с лява ръка.

Направен е подробен преглед на монограмите; събрани и номерирани са всички известни към първата половина на 2017 г. монети на владетеля; Направена е актуализация и е предложена нова, прецизна номерация на монетните печати, използвани при отсичането на тетрадрахмите на владетеля от всички години. Всички известни тетрадрахми, събрани в настоящата дисертация, бяха детайлно анализирани с цел предлагане на единна номерация на монетните печати. Тя обхваща както монетите от Синеморската монетна находка, също и останалите известни екземпляри от години КВ /22/ и АВ /32/ е предложена нова номерация на аверсните и реверсни печати, използвани за отсичането им. Всички номерации на монетни печати, направени през годините до 2012 г., са представени в таблица 3. Фр. дьо Калатай в 1997 г. и Е. Паунов в 2014 г. събират известните екземпляри и изследват монетните печати. Предложените от тях номерации представят печатите като комбинация от френска или английска първа буква за лицев / опак и цифра. За 56 сребърни монети на цар Мостис, известни ни днес, се установиха следният брой използвани аверсни и реверсни матрици: от 13-та година – 1 аверсна и 2 реверсни; от 14-та година 1 аверсна и 1 реверсна; от 22-ра година – 2 аверсни и 10 реверсни; от 25-а година – 1 аверсна и 1 реверсна; от 32-ра година – 12 реверсни; от 35-а година – 1 аверсна и 2 реверсни; от 37-а година – 1 аверсна и 1 реверсна; и от последната известна година – 38-а, има използвани 1 аверсна и вероятно 3 реверсни. Новата номерация е представена в таблица 4.

До откриването на Синеморското съкровище се смяташе, че Мостис има малко и спорадично монетно производство. Но след анализа на монетите от съкровището се установи наличието на по-голям брой използвани аверсни и особено реверсни печати, което наложи усъвършенстване и промяна на използваната от Калатай и Паунов номерация на печатите, като всеки номер лицев или опак печат се предхожда от цифрите на годината на отсичане. Обстойно са представени и коментирани известните колективни монетни находки като специално внимание е отделено на откритото при редовни археологически проучвания край с. Синеморец монетно съкровище. То е древен депозит с монети на Мостис, които днес се съхранява в ОИМ - Царево. Съдържа 199 тетрадрахми, от които 1 монета на Кизик, 2 на Одесос, 3 на Месамбрия, 36 на цар Мостис, 14 на витинските царе - Прусий II, Никомед II и Никомед III, както и още 143 тетрадрахми с Лизимахови типове сечени в

Бизантион. Предложената датировка на съкровището, съответно и на Мостидовите монети и управление, е свързана с относителното датиране на бизантионските тетрадрахми, които, като най-многобройна група (от 143 бр.), предоставят възможност за приблизителното определяне на времето за трезориране. В съкровището има 14 тетрадрахми на различни витински царе – от Прусий II (183/182 - 149 г. пр.Хр.), през Никомед II (149-128/127 г. пр.Хр.) до Никомед III (128/127 - 94 г. пр.Хр.), всички основно отсечени през третата четвърт на II в. пр.Хр. Най-ранен е само екземплярът на Прусий II. Останалите тринадесет монети са разделени почти поравно между наследилите го царе – Никомед II (7 бр.), Никомед III (6 бр.). Сигурните години на отсичане на монетите започват от 147/146 г. пр.Хр., 137/136 г. пр.Хр., 134/133 г. пр.Хр. и 131/130 г. пр.Хр. – върху екземпляри на Никомед II, докато най-късните витински монети, които принадлежат към началните години на управлението на Никомед III Еввергет, са отсечени в години ОР – 170 г. и АОР – 171 г. от витинската ера, т.е. през 127/126 г. пр.Хр. и 126/125 г. пр. Хр. За съжаление, датиращата сила на витинските монети не може да се използва при определянето на годината на заравяне на същите монети в земята поради наличието на монети с по-късна датировка в съкровището.

Първо, това са двете постумни тетрадрахми на Одесос, Александрови типове, първата има датировка – 120 - 95 г. пр.Хр. (de Callataÿ.1997. Gr. 1) или 115-100 г. пр.Хр. (Karayotov. 2001. Monogr. 1); втората монета отново попада в Група 1 по Калатай, 120 – 95 г. пр.Хр., но според И. Карайотов тя се датира между 100 и 85 г. пр. Хр. Други, по-късно датирани монети, са постумните тетрадрахми на Месамбрия, от които са открити три екземпляра. Първата монета е с монограми ΔΑ в ляво поле и ΗΡΑ под трона и има ранна датировка - между 150 и 125 г. пр.Хр. според И. Карайотов и между 155 и 110 г. пр.Хр. според Фр. Калатай, като това са датировките на водещите изследователи на месамбрийското монетосечене. Вторият и третият екземпляр са отсечени с една двойка аверсни и реверсни печати. Монограмът по тях (№ М 111 по Карайотов) датира отсичането на серията или от 100 до 72/71 г. пр.Хр. (Karayotov 1994, Monogr. 111), или от 105 до 100 г. пр.Хр. според Фр. дьо Калатай (Gr. 3).

3.5 Котис IV

За следващият владетел в списъка, се установи, че е управлявал след 100 година, но по-вероятно между 94/3 и 88/7 г. пр.Хр. За него пише само Диодор (XXXVIII, frg. 5a), а епиграфски паметници не бяха открити. В краткото известие у Диодор, се споменава име на римски пропретор. Именно то насочва към датировката на управлението му в края на първото десетилетие на I в. пр.Хр., като едни относително сигурни години, в които този цар Котис царува. Мненията за племенната му принадлежност са разнопосочни. Едни приемат (заради името и поддържаната проримска политика), че тракийският цар е

принадлежи към одриския царски двор. За други изследователи той принадлежи към сапейската династия от тракийския хинтерланд на Абдера. Причината е в данните от Диодор (XXXVII 5a), който съобщава за Еуфанес, син на Екссестус - претендент за македонския престол, който явно привлича в тези стремежи и сина на тракийския цар Котис. Котис задържа Еуфанес и го връща на баща му, а проримската проява се свързва със сапейте. Изворите не споменават от кое племе е Котис. Ограничената информация за владетеля не позволява да се предложи сигурна датировка на царуването му.

Направен е обстоен преглед на мненията за монетните емисии, които включват три типа.

Тип I - Л. Глава на Артемида, надясно. Пред главата буква Υ. О. Кон с вдигнат преден десен крак, наляво. Надпис ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΟΤΥ.

Сечен е в два номинала.

Тип II е известен с един екземпляр, който има следното описание.

Л. Бюст на Атина с коринтски шлем с грива, надясно. О. Ризница с разперени къси ръкави. Над нея коринтски шлем с грива, наляво. Вертикални надписи – ΒΑΣΙΛΕΩΣ ↓ вдясно, ΚΟΤΥΟΣ ↓ вляво.

Тип III - третият тип бронзови монети се свързва с този цар Котис заради сходството на реверсното изображение с това от монетите на цар Мостис (тип III). На този етап аргументацията на С. Топалов за датирание на тези монети във времето на управлението на цар Котис III не е достатъчна за да се приеме.

Монетите са редки и са с тегло ок. 1 гр.

Л. Глава на Котис с тения, надясно. О. Лък в калъф, разположен вертикално. Вертикални надписи – вляво ΒΑΣΙΛΕΩΣ ↑, вдясно ΚΟΤΥΟΣ ↑.

Направен е преглед и на откритите в археологически контекст монети на цар Котис.

3.6 Садала I

Вероятният владетел, наследник на Котис, имал продължителност на управление от ок. 87 г. до 79/8 или 57 г. пр.Хр. Установи се, че е известен и от литературни извори - от Цицерон (In Verrem II. 1 63), както и от епиграфския паметник от Херонея (REG, 1919). Направен е библиографски преглед на нумизматичните изследвания. С владетеля се свързва един тип бронзови монети, разделен в два номинала, които поради липсата на неопровержими доказателства е възможно да се свърже и с цар Садала II. Описанието на бронзовите монети на Садала I/II е следното:

Л. Мъжки бюст с мантия и диадема, надясно.

О. Орел с прибрани крила върху мълния, наляво и вертикални надписи – вляво ΒΑΣΙΛΕΩΣ ↑, вдясно ΣΑΔΔΑΛΟΥ ↑.

Номинали - по-голям - с тегла на монетите между 1.80 и 4.36 гр. и надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ↑ вляво, ΣΑΔΔΑΛΟΥ ↑ вдясно, и по-малък, с тегла от 1.37 гр. и 0.77 гр, с предполагаеми хоризонтални надписи ΒΑΣΙ / ΣΑ.

3.7. Буревиста

Включването на Буревиста в обзора на владетелите е заради контрола му над тракийските земи в днешна североизточна България. Управлението му попада във времето от ок. 62/1 до 45/4 г. пр.Хр. Установи се, че за владетеля съобщават няколко литературни извора: Страбон (VII.3.11), Йорданес (Гетика 67) и Еутропий (VI. X). Няколко са епиграфските паметници, свидетелстващи за контакти и политически ходове на Буревиста: декретът от Дионисополис (IGBulg I² 13), надписът от Несебър (IGBulg I² 323), както и втори декрет от Дионисополис. Не се установи монетосечене на този владетел.

3.8 Котис V

Управлявал е от ок. 57 до 48/7 г. пр.Хр. Установени са сведения само от литературни извори – Цицерон (In Piso., XXXIV, 84) и Г. Цезар (Comm. Bell. Civ. III. 4. 2-4). Направен е преглед на мненията за тетрадрахмите с надпис ΚΟΤΥΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ, които до скоро се свързваха категорично с този владетел, но в последните години са изказани предположения за датировка при управлението на цар Котис VI. Установи се, че засега няма категорични доказателства за предатирането на тези монети и за тяхната датировка към този или друг владетел с името Котис ще са необходими сигурни доказателства. В каталога са включени осем екземпляра от този рядък тип, който има следното описание:

Λ. Глава на млад Дионис с бръшлянов венец, надясно.

Ο. Херакъл гол, прав, наляво. С дясната ръка се опира на своя кривак (очертан посредством едри зърна), а през лявата е прехвърлена лъвската кожа. В отреза ред от точки. Вертикални надписи - отдясно ΚΟΤΥΟΣ, вляво ΧΑΡΑΚΤΗΡ.

Значението на надписите, за които е писано отдавна, е: – печат/ матрица на Котис. Личното име ΚΟΤΥΟΣ е в род. падеж, а думата ΧΑΡΑΚΤΗΡ – в именителен. Необичайният надпис е засвидетелстван рядко върху монети.

Направен е и критичен преглед на данните за колективните находки, за част от които е много спорно дали съществуват.

С цар Котис V се свързва и един тип бронзови монети, отсичани в един номинал.

Л. Мъжки бюст (Котис) с диадема, надясно.

О. Орел с прибрани криле, стъпил върху мълния, наляво. Хоризонтални надписи ΒΑΣΙΛΕΟΣ, под орела ΚΟΤΥΟΣ.

Наблюденията върху екземплярите разкриват не особено прецизна работа на гравьора. Мъжкният бюст на аверса е с диадема, а характерна черта на портрета е носът, който е извит, остър и дълъг. На реверса изображението на орела също не е добро. Представен е с прости очертания, несъразмерен в пропорцията глава-тяло. Липсва детайлност и прецизност. Няма монета, при която да се четат ясно и двете думи. Обикновено се разчита долната дума - името ΚΟΤΥΟΣ.

3.9. Садала II

Наследникът на Котис V, е управлявал от ок. 48 до 43/2 г. пр.Хр. Установени са три литературни извора, които дават сведения за владетеля - Цезар (Caes., *Comm. Bell. Civ.* III. 4. 3), Дион Касий (Dio Cass., XLVII, 25.1) и Апиан (App. BC 4.10.75), и един епиграфски паметник (IGBulg I² 43), в който цар Садала II е споменат в декрета от Одесос във връзка с някой си Меноген – стратег на граничната област, назначен от тракийския владетел. Анализирани са публикациите, свързани с монетосеченето на владетелите от I в. пр.Хр. с името Садала. Установен е един тип бронзови монети, който е описан към цар Садала I, който на този етап от проучванията не може да се датира категорично. Монетосеченето на цар Садала не може да се свърже категорично и тук го описвам като бронз на Садала I/II.

3.10. Раскупорис I

Владетелят е управлявал от ок. 48 до ок. 42 г. пр.Хр. Бяха открити литературни сведения и епиграфски паметници, които могат да се свържат с този цар. Историческите събития, в които се споменава Раскупорис, се отнасят основно за гражданските войни, обхванали римската република. През зимата на 49/48 г. започва концентрирането на значителни военни части на Балканския полуостров, водени от воюващите Гней Помпей Велики и Гай Юлий Цезар. Сведенията се съдържат в: Цезар (*Comm. Bell. Civ.* III. 4.4), Дион Касий (XLVIII, 25.2), App., (BC IV.11.87); (BC IV.13.103); (BC IV.13.104); (BC 4.17.136).

Сведения за владетеля с епиграфски произход се откриват в паметници IG II² 3442 и IG II² 3443, които са кратки и лаконични.

От анализа на монетите се установи, че владетелят е сякъл два типа бронзови монети в различни номинали. Първият тип е със средно тегло на двадесет и седемте екземпляра, включени в каталога, от 6.84 гр. Описанието му е:

Л. Бюст на Котис с мантия и диадема на главата, надясно. Надпис ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΟΤΥΣ в посока на часовниковата стрелка.

О. Нике в ход, наляво. В лявата ръка, протегната напред, държи лавров венец, а с лявата държи опряна на рамото висока палмова клонка. Надпис ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΑΙΣΚΟΝΠΟΡΕΩΣ в посока на часовниковата стрелка.

Вторият тип има средно тегло от 3.90 гр., а отсичането му е станало към 43/2 г. пр.Хр. Описанието му е следното:

Л. Бюст на Котис с мантия и диадема на главата, надясно. Надпис ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΟΤΥΣ в посока на часовниковата стрелка.

О. Изправен трофей, две копия вляво, щит вдясно. Надпис ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΑΙΣΚΟΝΠΟΡΕΩΣ в посока на часовниковата стрелка.

Аверсното изображение и при двата типа е на цар Котис, бюст с диадема. Чертите на лицето са представени реалистично, излъчват сила и целеустременост. Реверсното изображение при тип I, на Нике, държаща палмова клонка и лавров венец, с който увенчава името на Раскупорис, също е добре разположено.

Бронзовите монети от тип II, чието отсичане се датира към 43/2 г. пр.Хр., имат близки паралели с емисиите денари на Брут от 43/2 г. пр.Хр. Трофеят и Нике откриваме по римските монети, сечени от подвижната монетарница, разположена в близост до тракийските владения на Раскупорис I, сякла ауреуси и денари на Брут през 43/2 г. пр.Хр. Иконографската близост между монетите на Раскупорис I и Брут е много голяма.

3.11. Раскос

Известен е от литературните извори, а Апиан (BC 4.13.104); (BC 4.17.136) описва участието му във военните действия, съпътстващи гражданските войни на Балканите. Името му е без царска титла, но е упоменато, че е брат на Раскупорис. Не са ни известни епиграфски паметници и монетосечене с неговото име.

3.12. Котис VI

Управлявал е след ок. 42/0 г. пр.Хр. Анализирани са различни публикации, а разнообразните мнения са представени в текста. Събрани са литературни извори (Дион Касий, LIV, 20.3), както и няколко епиграфски паметника (IGRR I, 775; IG II² 3443; Надпис от Димотики), които допълват информацията за

владетеля. Установи се, че засега няма достатъчно доказателства относно кога приключва управлението на владетеля – в 33/2, 16 или 11 г. пр.Хр. Оскъдните данни за Котис поставят множество въпроси и дават малко сигурни отговори. Може би той е син на Раскупорис I, който след битката при Филипи съумява да запази и предаде властта на Котис. Друго, по-старо мнение е, че Котис е син на Садала и Полемократия. Апиан разказва (App. BC 4.10.75), че докато са вървели приготовленията за бъдещите сражения, при Брут е дошла Полемократия, която е пристигнала от Тракия след смъртта на мъжа си – тракийския цар Садала, водела е своя син и е потърсила закрила за себе си и детето. Брут ги е изпратил в Кизик. За епиграфския паметник от Бизия (IGRR I, 775) се смята, че допълва литературните извори. Той е посветен от цар Котис на родителите му цар Садала II и царица Полемократия.

Събрани и представени са мненията за родословието на владетелите на Тракия, което за този период не е напълно ясно.

Не бяха открити монетни емисии категорично свързани с цар Котис VI.

3.13. Реметалк I

Управлението му попада във времето от 12/11 г. пр.Хр. до 12/13 г. сл.Хр. Установи се, че сведенията за него са многобройни – и анализирани литературни извори (Плутарх Reg. et imper. apophth. 207 A 2, Д. Касий LIV, 20.3; LIV, 34.5; LV, 30.1-6, Тацит Ann. 2.64, Флор Epit. 2.27.12.17, Йорданес Rom., CCXLVI), и епиграфски паметници (IGBulg I 12; Декрет от Дионисополис за Мокапорис; Декрет от Дионисополис за Зейбас; Надписът от Бизантион) разкриват много за верния на Рим тракийски цар.

Направен е преглед и анализ на мненията за родословието на последните тракийски царе и са представени различните виждания на изследователите. Мненията са събрани в таблица 5, представени са също и различни стеми с родословието на последните тракийски владетели.

Известните многобройни монетни емисии са анализирани внимателно. В каталога към дисертацията са включени максимален по обем монети на владетеля. Установени са сребърни монети от два номинала – драхма и дидрахма на цар Реметалк I. Известните драхми, от които са издирени 11 броя, са представени акуратно в таблица 6 и имат следното описание, което е идентично с това на дидрахмите:

Λ: Глава на Август, надясно.

Ο: Реметалк с диадема, надясно.

При драхмите до портретите на владетелите има по един монограм – до Август [GIC 632] и до Реметалк [GIC 636]. Видим е и надпис ΒΥΖΑΝΤΙΑ, в

именителен падеж, отляво на портрета на император Август, ориентиран по посока на часовниковата стрелка.

Към монетната продукция на цар Реметалк I е включена и тетрадрахма, която поради редкостта си можем само условно (засега) да свържем с този владетел (издателят и я датира към продукцията на цар Реметалк II). Описанието и е следното:

Л. Мъжка глава надясно. Околовръстен надпис без смисъл. Зрънчест кръг.

О. Триредов надпис ΒΑ[]ΛΕ / ΡΟΙΜΗΤ / ΚΟΥ, заемащ изцяло opakoto. Затворен в зрънчест кръг.

Бронзовите монети на владетеля са прецизно типологизирани. За целта са използвани данни от публикувани единични и колективни находки и са анализирани и включени в каталога и изследването и двете най-големи непубликувани колективни монетни находки с монети на цар Реметалк I в света. Направеният анализ на бронзовите монетни емисии доведе до разграничаването на девет типа.

В тип I са включени всички малкономинални монети без владетелски изображения, които са разграничени в осем групи, според изображенията - курулски стол/ликторска брадва/копие/бюст/козирог и Нике и позицията на надписите.

Тип I - 1

Аверс: Ликторска брадва вертикално. ΣΕΒΑΣΤΟΥ околовръстен надпис, в посока обратно на часовниковата страна.

Реверс: Курулски стол и вертикално разположен жезъл. Буква Β(ασιλευς) разположена при върха на жезъла, и надпис ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, в посока обратно на часовниковата стрелка.

Тип I - 2

Аверс: Ликторска брадва, вертикално. Двуредно разположен надпис от двете страни на брадвата ΣΕ - ΒΑ // ΣΤ - ΟΥ.

Реверс: Копие вертикално. Надпис ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Тип I - 3

Аверс: Ликторска брадва вертикално. В дясно поле козирог надясно и кълбо. Надпис ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка. Затворени в двоен зрънчест кръг.

Реверс: Курулски стол и жезъл. Над стола монограм GIC 636 (Табл. 9, 4). Надпис ΡΟΙΜΗΝΤΑΛΚΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Среща се в два варианта според наличието или отсъствието на монограм

Тип I - 4

Аверс: Ликторска брадва, вертикално. Двуредно разположен надпис от двете страни на брадвата ΣΕ - ΒΑ // ΣΤ - ΟΥ.

Реверс: Курулски стол и жезъл. Буква Β(ασιλευς) разположена при върха на жезъла, и надпис ΡΟΙΜΗΝΤΑΛΚΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Тип I - 5

Аверс: Ликторска брадва вертикално, в дясно поле козирог надясно.

Реверс: Курулски стол - на него монограми GIC 636 (Табл. 9, 4). Върху седалката глава с диадема, надясно. В дясно диагонално разположен жезъл. Надпис ΡΟΙΜΗΝΤΑΛΚΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Тип I - 6

Аверс: Козирог с кълбо между предните крака, надясно. Монограм [ΚΑΙΣΑΡΟΣ], надпис ΣΕΒΑΣΤΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Нике/Виктория, права държи лавров венец. Пред нея лаврова клонка. Надпис ΡΟΙΜΗΝΤΑΛΚΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Тип I - 7

Аверс: Трофей. Надписи хоризонтални, в два реда ΣΕ / ΒΑ // ΣΤ / ΟΥ /

Реверс: Нике, права наляво, с вдигната дясна ръка държи лавров венец. Надписи нечетливи.

Тип I - 8

Аверс: Ризница, надпис ΣΕΒΑ ΣΤΟΥ в посока обратна на часовниковата стрелка.

Реверс: Нике, права надясно, с вдигната дясна ръка държи лавров венец. Надписи ΒΑ [???], обратно на часовниковата стрелка.

При част от монетите от следващите типове се установи ясно кое е аверсното и кое реверсното изображение. В тази връзка са представени и аргументи от нетехнологично естество, касаещи изображението на император Август по монети на съюзни на Рим царе, които важат и за монетите на тракийските царе от периода.

Тип II

Аверс: Глава на император Август, надясно. Надписи ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глава на цар Реметалк с диадема, надясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Използвани са множество аверсни и реверсни печати, което е сигурен индикатор за големи тиражи на типа. Изображенията на Реметалк I и Август се различават значително в зависимост от монетния печат. Цар Реметалк винаги е с диадема, а император Август е гологлав, позициите на главите им са само надясно.

Тип III

Аверс: Глава на цар Реметалк с диадема, надясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глава на Август, надясно. В дясното поле, козирог с кълбо между предните крака, надясно. Надписи ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Рядко срещан тип. Няколкото екземпляра, описани в каталога, са с тегла между 4.36 гр. и 7.26 гр. и имат средно тегло 6.15 гр.

Тип IV

Аверс: Глава на цар Реметалк с диадема, надясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глава на император Август, надясно. В дясното поле, шише с високо гърло. Надписи ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Осемте монети, включени в каталога, имат тегла между 4 гр. и 7.4 гр., или средно тегло 5.03 гр.

Тип V

Аверс: Глава на цар Реметалк, надясно. В дясното поле малък бюст на Котис. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глава на Август, надясно. В дясното поле, козирог с кълбо между краката. Надписи ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Много рядко срещан тип, известна ми е само една монета с тегло 6 гр.

Тип VI

Аверс: Глави на Реметалк с диадема и на съпругата му, в профил на дясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глава на император Август. Надписи ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Тип VII

Аверс: Глави на Реметалк с диадема и на съпругата му, в профил на дясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глава на император Август, надясно. В дясно поле, шише с високо гърло. Надписи в родителен падеж. Надписи ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Теглата на монетите от каталога са в широки граници, между 10.66 гр. и 4.65 гр. Средното тегло на типа е 8.76 гр.

Тип VIII

Аверс: Глави на Реметалк с диадема и на съпругата му, в профил на дясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глави на Август, с диадема и Ливия, в профил надясно. В дясно поле, козирог с кълбо между краката му, надясно. Надписи ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка. Надписите са в родителен падеж.

Теглата на монетите от типа, представени в каталога, са в граници между 16.26 гр. и 8.26 гр. Средното тегло на монетите типа, включени в каталога, е 12.67 гр.

Тип IX

Аверс: Глави на Реметалк, с диадема и съпругата му в профил надясно. В дясно поле, малък детски бюст, надясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глави на Август, с лавров венец и Ливия, в профил надясно. В дясно поле малък козиорог и кълбо, надясно. Надписи ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ обратно на часовниковата стрелка.

Изписването на титлите и имената е в родителен падеж. Теглата на монетите от типа, представени в каталога, са в граници между 16.15 гр. и 7.95 гр., средното тегло е 11.65 гр.

В настоящата работа средните тегла на бронзовите монети формират четири номинала, в които влизат монети от различните типове. Всички номинали и попадащите в тях монетни типове са представени в таблица 8.

Бяха изследвани и контрамарките по монетите на цар Реметалк, като се установи, че са осем. Всички са подредени, описани и коментирани в таблица 9.

Подробно са представени, анализирани и коментирани сведенията и самите колективни монетни находки с монети на цар Реметалк I. Събрана е актуална информация за наличните в музеите находки, за част от които се установи, че липсват. За всички налични колективни монетни находки са дадени подробни данни за състава, който е включен в каталога към изследването.

Съкровище от Груево

Най-голямата известна колективна находка с бронзови монети на Реметалк I и Реметалк II, запазена и съхранявана в музей, е Груевската. Тя е съдържала около 600 монети, но днес са запазени 449 екз. – съхранява се в НАИМ - БАН, София. Монетите от съкровището включват няколко типа монети на Реметалк I, Реметалк II и една монета на гр. Митилена, о. Лесбос.

Река Ерма

Находката е открита през 1951 г. и първоначалната информация е за няколко килограма монети. Днес в РАМ - Пловдив се пазят 28 екз., свързани само с цар Реметалк I.

Айтоски проход

Находката се съхранява във ВАРМ и е открита през 2002 г. Публикувана е от И. Лазаренко през 2005 г. Състои се от 32 екземпляра, които според издателя си са на: Реметалк I – 1 монета и 31 екз. на Реметалк II. Предложена е нова атрибуция на 31 монети.

Съкровище от Смолянско

През 2015 г., след успешна акция на служители на ГДБОП, бе заловена организирана престъпна група при опит да реализира голям брой монети. Както се установи впоследствие, става дума за голяма колективна находка, съдържаща бронзови монети на царете Реметалк I и Реметалк II.

Съкровището от Смолянско, е втората най-голяма колективна монетна находка в света, съдържаща 328 бронзови монети на Реметалк I и Реметалк II. По състав то е почти идентично с Груевското. В колективната находка са представени същите типове монети на Реметалк I и Реметалк II, каквито и в Груевската. Срещат се много контрамаркирани монети – включително и екземпляри на цар Реметалк II (1 монета от тип I и 1 монета от тип II), с контрамарка K (GIC 632).

Друг аспект от наблюденията върху находката е свързан с 52 броя монети, които са отделени в група, свързана или с Реметалк I, или с цар Реметалк II. Това са екземпляри, които имат силни иконографски прилики при оформянето на главата на римския император с монетите от тип I на цар Реметалк II. Но надписът около нея е $\text{KAI}\Sigma\text{APO}\Sigma \text{SEBA}\Sigma\text{TOY}$.

3.14. Котис VII

Управлявал от 12/13 г. до 17/18 г. Син е на цар Реметалк I, получил от император Август част от тракийското царство след смъртта на баща му. За него бе събрана и анализирана информация от литературните извори (Тацит Анн. 2.64, 2.65, 2.66, 2.67; Страбон 12.3.29; В. Патеркул II,129; Овидий, Ex Ponto II, IX:1-38), както и от епиграфските паметници (IGBulg V 5011; IScM III 44; IGRR IV, 145; IGRR IV, 146; IGRR IV, 147).

Установи се, че монети цар Котис е сякъл съвместно със съуправителя на Тракия Раскупор II. Те са от един тип, бронзови в един номинал. Бяха издирени шест екземпляра, които са включени в каталога.

Описанието им е:

Л. Бюстове на Котис и Раскупор, допсени един до друг, в профил надясно.

Надпис $\text{BACI}\Lambda\text{E}\Omega\text{C KOTY}\Omega\text{C}$, обратно на часовниковата стрелка. Монограм в дясното поле.

О. Конник с развяваща се хламида, в галоп надясно. С дясната ръка хвърля копие. Надпис $\text{BACI}\Lambda\text{E}\Omega\text{C PHEKOCY}\text{ΠOP}\text{E}\Omega\text{C}$, (в родителен падеж) по посока на часовниковата стрелка.

Интерес представлява надписът на реверса, който представя Раскупор II като цар, за разлика от няколкото епиграфски паметника, върху които Раскупорис е представен с титла династ. Разчитането на надписа на opakото бе коригирано,

до публикуването на монетата от Г. Дзанев се четеше ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΕΣΚΟΥΠΟΡΕΩΣ, но от новата монета става ясно, че правилното е ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΗΣΚΟΥΠΟΡΕΩΣ. Надписът е в родителен падеж, но добре се вижда че представлява opakото на монетата.

3.15. Раскупорис II

Брат е на цар Реметалк I. Управлявал част от Тракия между 12/13 и 18/19 г. Събрани са всички литературни сведения, в които се споменава Раскупор – Тацит и В. Патеркул. Както и епиграфския паметник от Аполония (IGBulg I² 389), който според ново виждане може да се свърже именно с цар Раскупор II.

Установените монетни емисии с неговото име са от един тип, който е общ за него и за съвладетеля на Тракийското царство - Котис VII. Описанието му е:

Л. Бюстове на Котис и Раскупор, допрени един до друг, в профил надясно. Надпис ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΟΤΥΟΣ, обратно на часовниковата стрелка. Монограм в дясното поле.

О. Конник с развяваща се хламида, в галоп надясно. С дясната ръка хвърля копие. Надпис ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΗΣΚΟΥΠΟΡΕΩΣ, (в родителен падеж) по посока на часовниковата стрелка.

3.16. Реметалк II

Синът на Раскупор II, е управлявал от 18/19 до 37/8 г. сл.Хр. Събрани са литературните извори за владетеля (Тацит, *Анали* II. 67, III.38, III.39, 4. 46, 4. 47; Страбон XII 3, 29), в които са описани динамичните и драматични исторически събития, съпътствали първите седем години от управлението на Реметалк II. Всички епиграфски паметници са издирени и включени в изследването. Техният брой е значителен - IGRR I 777, IGBulg I² 399, IGR I 1503, IGBulg I² 378, и се установи, че първоначално титлата на Реметалк е династ и едва след 26 г. той е получил царска титла. В изследването са събрани литературните извори и епиграфските данни за стратегиите. Сведения за стратегиите черпим от Плиний (Plin. N.H. IV.40), който съобщава за 50 стратегии; от Птолемей (Geogr. III.11.6), описал 14 стратегии, както и редица епиграфски паметници – IGBulg I 43, IGR I 777, IGBulg I² 399, IGR I 1503, IGBulg I² 378, IGBulg II 743, вторият надпис от Анхиало, двата надписа от Акве Калиде, надписът от Топир, където са

отбелязани 33 имена на стратегии. Направена е хронологическа подредба на сведенията.

Събрани са нумизматичните изследвания, които са допълнени с информацията от колективните монетни находки. Анализът показва, че цар Реметалк II има два типа бронзови монети в два различни номинала.

Тип I

Ав. Глава на Реметалк с диадема, на дясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΥΜΗΝΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Рв. Глава на Тиберий, надясно. Надписи ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

В изследването за първи път се публикуват монетите от по-малкия номинал, които са известни само от колективните монетни находки от Груево и от Смолянско.

Тип II

Аверс: Бюстове на цар Реметалк II с диадема и съпругата му Питодорида, надясно. Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΥΜΗΝΤΑΛΚΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

Реверс: Глава на император Тиберий, надясно. Надписи ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ, обратно на часовниковата стрелка.

От събраната нова информация за монетите на Реметалк II е развита хипотезата за съществуването на отделна група монети, която засега условно е свързана както с цар Реметалк I, така с цар Реметалк II. Свързването ѝ е доста проблематично поради факта, че съчетава надписите на цар Реметалк I и иконографските характеристики на монетите на цар Реметалк II (Таблица 10).

Събрана и коментирана детайлно е информацията от колективните монетни находки, както и открити при археологически проучвания единични екземпляри.

Съкровище от Груево.

Съдържа освен монети на цар Реметалк I, типове II и VI и екземпляри на Реметалк II (тип I) или Реметалк I (тип II) (спорни), както и монети на Реметалк II - тип I – 5 бр. и монети на Реметалк II - тип II – 17 бр.

Съкровище от Смолянско 2015.

Находката е конфискувана от иманяри при акция на полицията през 2015 г. Съдържа 328 екз. на Реметалк I и Реметалк II. Съхранява се в НАИМ – БАН, София. В находката присъстват освен монети на цар Реметалк I и монети на цар Реметалк II.

3.17. Реметалк III

Синът на цар Котис VII, е последният цар на Тракия, управлявал от 37/8 до 45/6 г. Събрани и анализирани са литературни извори Cass. Dio, Hist. Rom. 59.12.2 и епиграфски паметници от епохата IGRR IV 147, IG I 829. Той, заедно с братята си, деца от брака на Котис с Антония Трифена, се обучават в Рим, в компанията на Гай – бъдещия император Калигула. В 36/37 г. Реметалк получава архонтска длъжност в Атина.

От втория надпис от Анхиало разбираме, че тракийското царство е поверено на Реметалк III най-рано през 37/8 г. Той, както и братята му – Полемон II и Котис, получават от Гай Цезар различни царства, в които действат като римски администратори – Полемон II е цар на Понта, а Котис IV управлява Малка Армения от 39 г. Дион Касий свидетелства за събитията и описва как на Форума в Рим официално е проведена церемонията по предаването на земите (Cass. Dio 59.12.2).

Издирени са публикации и е събран нумизматичен материал, чрез които са обособени пет типа бронзови монети от четири номинала.

Тип I

ΑΒ. ΓΑΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩ ΣΕΒΑΣΤΩ

Бюст на Калигула с лавров венец, наляво. Надпис в посока на часовниковата стрелка.

ΡΒ. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΑΣ ΚΟΤΥΩΣ

Калигула, седнал на престол без облегалка наляво, подава диадема на застаналия пред него прав Реметалк III. С дясната ръка тракийският владетел приема диадемата. С лявата ръка държи жезъл (или копие?).

Надписите на аверса – имената на император Гай Германик, са в дателен падеж, а името и титлата на Реметалк на реверса - в именителен падеж. Само бащиното му име – Котис, е в родителен падеж.

Тип II

Ав. Бюст на цар Реметалк III, с диадема и лавров венец, наляво. Надписи ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΑΣ в посока на часовниковата стрелка.

Рв. Бюст на император Гай, с лавров венец, наляво. Надписи ΓΑΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩ, в посока на часовниковата стрелка.

Надписите около бюста на император Гай са в дателлен падеж, а тези около образа на цар Реметалк III са в именителен падеж. Появата на тази особеност се обяснява със силното влияние на римското монетосечене, в което името и титлите на императора като обяснение към образа му са в такава форма.

Тип III

Ав. ΓΑΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩ

Бюст на Калигула с лавров венец, наляво. Надпис в посока на часовниковата стрелка.

Рв. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΑΣ

Бюст на Реметалк III, с диадема надясно. С драпирана мантия, закопчана на дясното рамо. Надпис обратно на часовниковата стрелка.

Тип IV

Ав. ΓΑΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙ

Глава на Калигула с лавров венец, наляво. Надпис в посока на часовниковата стрелка.

Рв. ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Виктория, държи палмова клонка и венец, надясно. Надпис обратно на часовниковата стрелка.

Монети от тип IV, намиращи се в български музеи, не са ми известни. Но няколко екземпляра са публикувани или продадени.

Тип V

Ав. ΓΑΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙ

Глава на Калигула с лавров венец, наляво. Надпис в посока на часовниковата стрелка.

Рв. ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Орел насреща, гледа наляво. В клюна държи венец. Ретрограден надпис обратно на часовниковата стрелка.

В българските музеи не е известно да се съхраняват монети от тип V.

Изображението и надписите на аверса са идентични с тези при монетите от тип IV. Различна е иконографията на реверса, където виждаме орел насреща, с глава, обърната наляво. Фигурата на царската птица е представена с детайли, в клюна ѝ се вижда венец, който тя държи над надписа ΒΑΣΙΛΕΩΣ

4. Монетен каталог.

В каталога към изследването са включени монети от всички типове, съхранявани в българските музеи, а също и екземпляри от аукциони. Подредбата на монетите е хронологическа, по владетели, типове и номинали. Включени са 1384 екземпляра, за които са дадени метрологични данни и точно описание. Каталогните номера са пряко свързани с текстовата част, в която към всеки тип монети на владетел са отбелязани и те.

5. Заключение

Хронологическият обхват на дисертационната тема обхваща период, за който знанията на историците, епиграфите, нумизматите и археолозите, занимаващи се с Тракия и тракийските проблеми, са непълни, откъслечни и недостатъчни. Липсват данни от античните автори, които да дават задълбоченост на сведенията за владетели и събития; известните епиграфски паметници варират, като техният брой за едни владетели е значителен, докато за други няма познати такива паметници, и за информацията от тях дълго време са водени спорове. В нумизматично отношение ситуацията е също толкова несигурна, често и силно дискуссионна, което е свързано и с епизодичните археологически проучвания, които в едни райони са значително повече, отколкото в други, но като цяло публикациите са малко.

В дисертацията са включени известни, новопубликувани и непубликувани типове, които намират място в ясно изградената подредба и типология на монети и номинали към всеки владетел, всички с качествени фотографии и метрологични данни, събрани и подредени в каталога към дисертацията. Направеното типологизиране и каталогизиране за момента дава почти пълен поглед върху монетосеченето на всички владетели, а създадената едновременно с това база данни с монети на повечето музеи в страната, а и на немалко екземпляри от чужбина, превръщат настоящата работа в най-осъвременената

информационна база с монети на тракийските владетели от периода на късноелинистическата епоха.

Прогнозата за развитие на изследванията, посветени на тракийските монетосечения през късноелинистическата епоха в близките години, е свързана с активно надграждане на постигнатите качествени резултати в настоящата дисертация. На първо място настоящият труд се явява най-голямата и пълна база данни с монети от периода в България. В бъдеще ще е необходимо само активно допълване с нови екземпляри и находки и актуализиране на типовете и номиналите, ако станат известни нови. Следваща стъпка е допълване с информацията за химичния състав на монетите след направа на необходимите изследвания в лаборатория.

Перспективна насока е насочване на усилията към създаването на онлайн портал/ сайт, където да се качат частично или в пълен обем монети и находки, съхранявани в българските музеи. Така, от една страна, ще догоним големите музейни центрове по експониране на елементи от културното наследство, а от друга, ще представим пред широк кръг хора от целия свят тракийските монетосечения.

Постигнатите научни резултати имат и друго приложение – на практика чрез документирането и дигитализирането на най-големите колективни находки от периода, съхранявани в българските музеи, се гарантира тяхната сигурност, което отразява действителната обществена полза от настоящото изследване. Всеки дигитализиран и добре описан предмет с културна и научна стойност по този начин бива защитен от кражби и създадената база данни на тракийски монети има превантивна функция срещу евентуално посегателство над експонатите.

Справка за научните приноси

- Открити, събрани, проверени и съпоставени са всички литературни извори и епиграфски данни, имащи отношение към проучваните проблеми и време.
- Издирени са огромна част от монетите, съхранявани в българските музеи, и по-специално всички колективни монетни находки, като в дисертационния труд са включени всички публикувани и непубликувани колективни монетни находки, известни ми за отделните владетели.
- Анализирани са монетните емисии на тракийските владетели от проучвания период (II пр.Хр. - I в. сл.Хр.), и на тази база е изградена типология на владетелските монети и са обособени прецизно различните номинали.
- Създадена е каталожна част, съдържаща всички необходими нумизматични атрибути – тегло, диаметър, снимка. Информацията в нея е най-пълната база данни с монети от разглеждания период.
- Очертани са прогнозите за развитие на изследванията посветени на тракийските монетосечения в близките години и е маркирана приложността на постигнатите научни резултати чрез документирането и дигитализирането на нумизматичните музейни единици и превенцията срещу посегателството им.

Списък на публикациите по темата на дисертацията

1. Йорданов, С. „Монети на последните тракийски царе открити в Aquae Calidae през 1910 г.“ (под печат)
2. Йорданов, С., Агре, Д. Монетното съкровище от Синеморец. – В: Тракийски владетелски дом край село Синеморец. Том I. София, 2016, 45-183. ISBN 978-954-9704-35-8.
3. Йорданов, С. Драхма на Август и Реметалк. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 12 (2016), 49-54.
4. Йорданов, С. Монетосеченето на цар Реметалк II. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 13 (2017). (под печат)